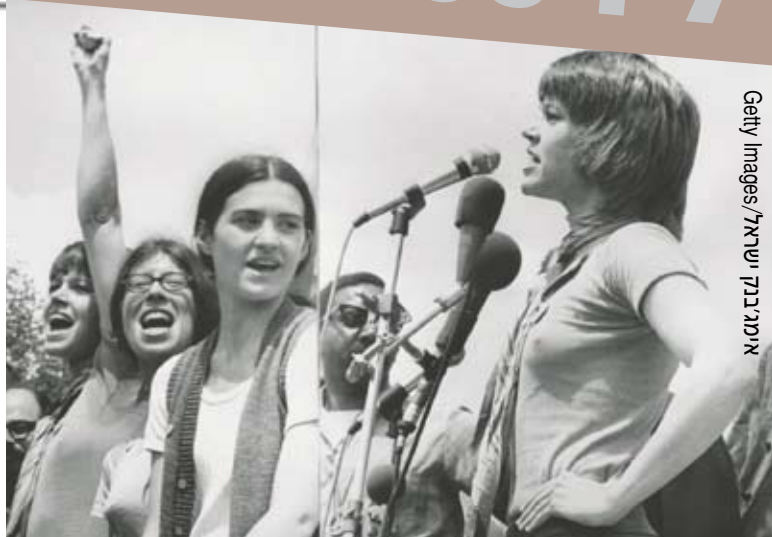

LYSISTRATA

Illustration by Norman Lindsay © H, C & A Glad

ליזיסטראטה כסמל

אימג'ס ישראל/ גטי

ג'יין פונדה בהפגנה נגד מלחמת וייטנם: לוחמנית יותר מן הגיבורה של אריסטופאנס (למעלה - קטע מאיור של נורמן לינדסיי)

ביום עיון שנערך באו"פ ועסק בהיבטים שונים של החשיבה הפמיניסטית, הרצתה ד"ר אמירה גלבולם מהמחלקה לסוציולוגיה, למדע המדינה ולתקשורת על הקשר שבין פמיניזם לפציפיזם במבט היסטורי. הקישור שבין פמיניזם לפציפיזם נבנה כיום יותר על התנגדות לשליטה ולאלימות – ולא כבעבר על סמך הטיעון בדבר "ייוחדן של הנשים", אשר כאימהות מתפקידן לשמור על החיים. אין בכך כדי לגרוע מחשיבות מאבקן של קודמותינו למען השלום

מאת ד"ר אמירה גלבולם

חובותיהם כאזרחים. הנשים – ללא קשר למעמדן החברתי – הודרו עד לפני זמן לא רב, ממעמד הלוחמים. בעקבות כך נפגעו זכויותיהן כאזרחיות ונפגעה יכולתן לרכוש עמדות כוח בפוליטיקה ובמידה רבה גם בכלכלה. וזאת, למרות שתמיד היה לנשים חלק במאמץ המלחמתי: אם בחזית, במילוי תפקידי עזר במערך הלוחם, או כחלק מן המערך הלוגיסטי, במתן שירותים רפואיים או שירותי מין, ואם בעורף, בתחזוקת העורף, בחיזוק המורל, בחינוך חיילי העתיד וכו'.

לכאורה הסיפור ידוע. המלחמה נחשבה כעניין של גברים: גברים לחמו בגברים, לבדם, או יחד עם גברים אחרים, למען מטרות שהוגדרו בידי גברים. השתתפות במלחמה הקנתה פריבילגיות פוליטיות וחברתיות. בשלב ראשון – על פי היררכיה מעמדית, ובעידן המודרני – על פי היררכיה מגדרית. בתהליך הדמוקרטיזציה נכללו כל הגברים הכשירים, ללא קשר לרכושם, במעמד הלוחמים, כמרכיב של זכויותיהם/

ערכי כוחנות ומיליטריזם – לעולם לא תאפשר שוויון זכויות אמיתי לנשים.

משוררת נגד מלחמת מאה השנים

אין זה מפתיע אפוא שהפמיניסטיות עטו על סיפורה של ליזיסטרטה כמוצאות שלל רב וראו בו דוגמה וסמל לא רק לחלוקה המגדרית של גברים/מלחמה ונשים/שלום, אלא גם תקדים לפעולת נשים ולסולידריות של נשים במאבק נגד תופעת המלחמה. כזכור, במחזה של אריסטופאנס (ראו מסגרת בעמ' 23) עושות נשות אתונה ונשות ספרטה יד אחת בהכריזן על שביתת מין – שתיפסק רק אם יפסיקו הגברים את מעשי האיבה שבין שתי הערים. השביתה משיגה את שלה ובא הקץ למלחמה. אבל ליזיסטרטה, יוזמת השביתה ומנהיגתה, היא דמות ספרותית. ומה עשו נשים בשר ודם?

בשנת 1408 ביכתה המשוררת האיטלקיה כריסטין דה פיזן (de Pizan) את מלחמת מאה השנים כטרגדיה אוניברסלית; בעקבות הדיווחים על הטבח במלחמת קרים (1853-1856) יצאה הסופרת השוודית פרדריקה ברמר (Bremer) בקריאה נרגשת לנשות כל האומות כולן להתאחד תחת עיקרון האהבה והחסד הנוצרי ולמחות נגד המלחמה. פלורנס נייטינג'יל (Nightingale) השפיעה על ניסוח אמנת ז'נבה של שנת 1864.

במהלך מלחמת העולם הראשונה התכנסו מאות נשים ממדינות שנלחמו זו בזו לקונגרס שלום של נשים והקימו תנועת שלום בינלאומית, שקישרה בין המאבק במלחמה לבין המאבק לשוויון זכויות לנשים. **הייתה זו מחאה נגד המלחמה באמצעות פעולה פוליטית.**

ערב מלחמת העולם השנייה פרסמה וירג'יניה וולף (Woolf) את המסה **שלוש גינאות**, שכללה קריאה חדה וברורה לא רק נגד המלחמה, אלא גם נגד הלאומיות. **הייתה זו מחאה נגד המלחמה באמצעות המילים.**

במרס 1965, עמדה אליס הרץ (Herz), פליטה מגרמניה הנאצית, בת 82, בפינת רחוב בדטרויט, והציתה עצמה במחאה על כך ש"מעצמה גדולה מנסה למחוק מדינה קטנה (וייטנאם) ללא סיבה". **הייתה זו מחאה נגד המלחמה באמצעות פעולה אישית.**

בשורות הבאות אסקור את התפתחות הביטויים הפוליטיים של מחאת נשים במערב נגד המלחמה. זוהי סקירה קצרה, הבאה להציג לא מעט נשים אמיצות שקדמו לנו, ולהוקירן.

זכויות – דווקא בשם השוני

נשים התארגנו למאבק פוליטי – הן במאבק למען זכויות הנשים והן בקריאה להביא קץ למלחמות – אחרי עידן המהפכות, בסוף המאה ה-18. הופעתן בזירה הפוליטית והאזרחית קשורה לכינון המדינה המודרנית, שאחד התוצרים שלה היה האזרחות המודרנית. או אז התברר שזכות הבחירה אינה זכות אוניברסלית. היא הוגבלה בשלב ראשון לגברים בני המעמדות בעלי הרכוש, ובשלב שני – לגברים ללא קשר לרכושם. בכל מקרה, הנשים הודרו מאזרחות מלאה במדינה המודרנית החדשה. אחד הנימוקים המרכזיים להדרתן היה שהנשים אינן לוקחות חלק בשירות הצבאי ולכן הן אינן זכאיות לשוויון פוליטי מלא.

סופרג'יסטית בריטית בהפגנה ב־1910. כשפרצה מלחמת העולם הראשונה, הסופרג'יסטיות תמכו בה בהתלהבות

למרות השינויים ההיסטוריים, נותר החיבור הזה בין מלחמה ומגדר – קבוע וציב למדי: הגבר היה באופן פוטנציאלי, גם אם לא תמיד בפועל, לוחם, ועובדה זו, שמתקופה היה עליו לסכן את חייו, הקנתה לו את הזכות לקחת חלק בקביעת המדיניות.

הדעה הרווחת הייתה שהגבר לוחם, כלומר הוא חזק וגיבור; האשה אינה לוחמת ומכאן שהיא חלשה וזקוקה להגנה (ועל הגנה משלמים). עליה לשתוק ולתמוך בגברים הלוחמים. חלוקת עבודה חברתית זו הניבה שלל דימויים מוכרים שהפכו כמעט לטבע שני: גבר = כוח, אלימות, גבורה; אשה = פסיביות, חולשה, רגשנות. קישור מגדרי זה לנושא המלחמה חיזק ושכפל את יחסי הכוח המגדריים בחברה ואת הדרת האשה מאזרחות שוות זכויות.

הנשים הבינו את המלכודת הזו וכך נוצר הקשר שבין פמיניזם לפציפיזם. במשך השנים נשים ביטאו התנגדות למלחמה לא רק מתוך גישה הומניסטית-אוניברסלית, אלא גם מתוך ראיית המלחמה כעניין המקבע את מעמדן המשני בחברה.

חלקן התנגדו למלחמה תוך אימוץ הדימויים וההנחות המקובלים: נשים מעצם טבען שואפות לשלום, ולכן עליהן מוטלת המשימה של ניהול המאבק למען השלום. אחרות הרחיבו את גבולות השיח בנושא המלחמה והצביעו על כך שזו אינה מנותקת מן החברה האזרחית, ושחברה המאמצת

TOP: OT/OASAP Creative

הפגנת נשים בשנות ה־60: הקישור שבין פמיניזם לפציפיזם נבנה על התנגדות עקרונית לשליטה ולאלימות – ולא דווקא על מאפיינים נשיים

“על הנשים, כאמהות, לשמור על החיים”

בשנת 1889 פרסמה ברטה פון זוטנר (Sutner) את ספרה **הניחו את הנשק** (*Nieder die Waffen*) שהפך לרב־מכר בינלאומי, תורגם ל־16 שפות ובגרמניה לבדה הופיע בלא פחות מ־37 מהדורות. טולסטוי כתב לה ברוח אופטימית: “לביטול העבדות קדם רומן מפורסם שכתבה אישה, ביציר סטו (הכונה **לאוהל הדוד תום**); ביטול המלחמה יוענק לנו בידי האל בעקבות ספרך”.

ברטה פון זוטנר, בת למשפחת אצולה, הייתה דמות מפתח בתנועה הפציפיסטית במרכז אירופה של סוף המאה ה־19 ותחילת המאה ה־20. היא גם עודדה את אלפרד נובל להוסיף את פרס נובל לשלום לרשימת הפרסים שחילקה הקרן שהקים, והייתה האישה הראשונה שקיבלה את הפרס בשנת 1905. באוגוסט 1914, ערב מלחמת העולם הראשונה, פרסמה זוטנר מנשר שמוען לנשות גרמניה: “לא נירתע מכך שיאשימו אותנו ברגשות. לנו, הנשים, יש מלוא הזכות להפגין את רגשותינו. מאז ומתמיד הייתה לאם הזכות לשנוא את המלחמה. לא ניתן שיגזלו מאתנו שנאה אינסטינקטיבית זו, שאינה אלא צורה אינסטינקטיבית של אהבת־אדם [...] עלינו לתת ללבנו לדבר בשם האהבה, הרגש הנעלה ביותר שנחשב לתחום האישה, בשם הטוב שרק הוא הופך את האדם לאנושי. [...] אנו רוצות להיאבק נגד המלחמה לא רק משום שהיא לא משתלמת ולכן היא איוולת, אלא מכיוון שהיא אכזרית ולכן היא פשע”.

עד מלחמת העולם הראשונה התבססו רוב הפמיניסטיות הפציפיסטיות כפון זוטנר עצמה, על הנחת השוני בין המינים, כלומר, על תפקידן הייחודי של הנשים, כאמהות, לשמור על החיים. הפציפיזם שלהן היה מוגבל לדיון במניעת מלחמות בין מדינות. הן לא עסקו במיליטריזם כתרבות וכגורם מעצב זהות

את תהליך ההדרה הזה ליוותה אידיאולוגיית הספירות הנפרדות: תוך הדגשת השוני הטבעי שבין המינים, מקום האישה נקבע והוגבל לספירה הפרטית, בעוד מקומו “הטבעי” של הגבר – בספירה הציבורית. הייתה זו האידיאולוגיה של הבורגנות המתהווה, אידיאולוגיה שנועדה בין היתר להבדילה ממעמד האצולה הישנה וממעמד הפועלים החדש, שבהם נשים לא הוגבלו לביתן.

הפנמת אידיאולוגיית הספירות הנפרדות גם בידי הנשים, הקשתה עליהן לנהל מאבק להשגת זכויות ולהשתתפות בזירה הציבורית על בסיס עקרונות השוויון בין בני האדם. קל יותר – ויעיל יותר – היה לתבוע זכויות דווקא בשם השוני. וכך הן אמנם עשו, על פי רוב.

המאבק למען שלום ונגד מלחמות במאה ה־19 התחולל במידה רבה בזירת הבורגנות, עם חריגים בודדים – כמו הנשים הסן־מוניסטיות בשנות ה־30 של המאה ה־19 בצרפת, שרובן היו תופרות ופועלות, אשר קראו לשחרור האישה ממגבלות המוסכמות החברתיות, להשגת עצמאות כלכלית של נשים ולשלום עולמי. נשים מחוגי הבורגנות הליברלית היו אלה שהקימו במאה ה־19 אגודות שלום, אשר קשרו בין התביעות לסחר חופשי – לתביעה לשלום עולמי.

אך כמו בתנועות אחרות באותה תקופה, כולל התנועה לביטול העבדות, הנשים שפעלו במסגרות אלה נתקלו במכשולים אופייניים לאותם זמנים: מנהיגים גברים, שהחזיקו בהשקפות מקובלות על הנשים כשייכות לספירה הפרטית, מנעו מנשים לקחת חלק בפעילות התנועה ודחקו אותן אל מאחורי הקלעים. בתגובה, הוקמו אגודות לנשים בלבד – לשלום ולפירוק מנשק, שלרוב קראו להתנגד למלחמה בנימה מטרנליסטית ואוונגליסטית. רוב הנשים הפעילות בהן לא חרגו מן המוסכמות החברתיות ואופי פעילותן תאם את תפיסת הנשים כ“אחראיות לתחייה המוסרית של החברה”.

אמונה מלאה שאחד האמצעים החיוניים לכך הוא שיתופן של נשים בעשייה הפוליטית (קרי, הענקת זכות בחירה לנשים). משתתפות הקונגרס דחו את התפיסה הסטריאוטיפית ביחס לחלוקת התפקידים המגדרית בחברה. הן סירבו לראות בנשים בעת מלחמה רק את מי שנתונות להגנת הגברים ואשר כל שנדרש מהן הוא לתמוך ולסייע, לטפל ולעודד. הן תבעו לעצמן את הזכות והחובה להשמיע את קולן, וקראו לכל הממשלות המעורבות במלחמה לפתוח במשא ומתן לשלום, שיתבסס על זכות ההגדרה העצמית לעמים ועל הכרה בזכויות המיעוטים. הן תמכו ברעיון של הקמת בית דין בינלאומי שיהיה בכוחו להטיל סנקציות פוליטיות, מוסריות וכלכליות על מדינה שתשתמש בנשק ככלי לפתרון סכסוכים. כדי להבטיח את השלום תבעו הנשים שתבוטל הדיפלומטיה החשאית, יוטל פיקוח ציבורי על מדיניות החוץ, ויונהגו פירוק מנשק, סחר חופשי וחינוך לשלום.

בתקופה שבין שתי מלחמות העולם הרחיבו הפמיניסטיות הפציפיסטיות את גבולות הדיון והפעולה שלהן. הן כרכו את סוגיית המלחמה בסוגיית השוויון האזרחי, וזנחו את האמונה הנאיבית שעצם מתן זכות הבחירה לנשים, דהיינו שיתופן במערכת קבלת ההחלטות, יניב בהכרח מדיניות של שלום. הן הבינו שבלי לחסל את הסיבות הפוליטיות, החברתיות, הכלכליות והפסיכולוגיות למלחמות יהיה המאבק למען השלום חסר משמעות. בכך הן זנחו את קו החשיבה שאפיין את מרבית הארגונים הפציפיסטיים לפני מלחמת העולם הראשונה, קו שכאן לפעילות במישור הדיפלומטי, למציאת הסדר בינלאומי ליישוב סכסוכים בין מדינות בדרכי שלום.

הצגתן של נשים כ"שוחרות שלום מטבען" נראית לנו היום אולי כבעייתית, אבל בעידן של הדרת נשים מהספירה הציבורית והפנמה עמוקה של השוני בין המינים, אין זה מפתיע לגלות כי רוב הפמיניסטיות מדברות בשפה שתואמת את הדיבור המקובל. כך טענה הפמיניסטית האמריקאית שרלוט פרקינס גילמן (Gilman), כי הגברים נחותים במהותם מהנשים. יש להם פחות כישורים לפתח קידמה חברתית – ובמלחמה מתגלה הגבריות בדרכה הקיצונית והאבסורדית ביותר.

המאבק לשוויון שולב במאבק במיליטריזם

האנטגוניזם המגדרי המשתמע מטעוניה המתבססים על השוני בין המינים ועל "ייחוד נשי", כלל לרוב גם את הדגשת האמהות. שיח מהותני זה נוצל לעתים בצורה חתרנית משהו. כך למשל, היו פמיניסטיות שחתרו להשיג שוויון זכויות פוליטי בטענה, שאמנם צודקים הגברים בטענתם לפיה הנשים שונות, שהן פועלות מתוך רגש של חמלה ושמטבען הן מטפלות ומטפחות חיים; אך דווקא משום כך, חשוב שקולן יישמע ושיהיה להן חלק בזירה הציבורית והפוליטית, כדי להביא את הקול הזה, קול החמלה ואי-האלימות, אל העולם הברוטלי, האלים והתחרותי (שהוא העולם הגברי).

מנגד, היו פמיניסטיות פציפיסטיות שחמקו מהמלכודת המהותנית באמצעות טעוניהם סוציולוגיים והיסטוריים. הן טענו כי נשים אכן מתאימות יותר לקידום השלום, אך זאת לא בשל "טבען", אלא בשל ההיסטוריה והסוציאליזציה: כיוון שבמשך דורות הן הודרו מהזירה הציבורית, אין להן חלק בלאומיות ובאלימות המדינית.

זאת ועוד: כיוון שהחברה הגדירה אותן כאמהות וכמנהלות משק בית, תפקודן זה פיתח בהן את אותן התכונות התואמות

מגדרית, ובוודאי שלא יצאו כנגד הלאומיות והפטריוטיזם. לכן אין זה מפתיע שעם פרוץ מלחמת העולם הראשונה מרביתן התגייסו – במדינותיהן השונות – לטובת המאמץ המלחמתי ולהגנת מולדתן. התנועה הסופרג'יסטית המיליטנטית בבריטניה אף שינתה את שם בטאונה **מזכות בחירה לנשים** – ל**בריטניה**, ויצאה במערכה לעידוד גברים להתגייס.

ועם זאת – ובמקביל – המלחמה הנוראה הזו הביאה לרדיקליזציה בפציפיזם הפמיניסטי, כשחלק מהפמיניסטיות, אמנם החלק הקטן יותר, קושר את המאבק לשלום במאבק לצדק חברתי ולשינוי חברתי כולל. לשם כך הן אף גילו נכונות לצאת בעמדות "לא פטריוטיות" גם כנגד החברה שלהן עצמן. תוך כדי כך הן גם פיתחו טיעונים חדשים לפציפיזם הפמיניסטי שלהן.

"אנו, נשות כל העמים, סובלות מאותו גורל"

כבר בשנת 1907 כתבה ג'יין אדמס (Addams), שלימים עמדה בראש ליגת הנשים הבינלאומית לשלום ולחירות (Women's International League for Peace and Freedom) וזכתה על כך בפרס נובל לשלום בשנת 1931, על "הפטריוטיזם הקוסמי" העומד מעל לנאמנות הלאומית.

בפברואר 1915, חודשים ספורים לאחר פרוץ מלחמת העולם הראשונה, פרסמה קארי צ'פמן קאט (Chapman Catt), מייסדת מפלגת השלום של הנשים בארצות הברית, את הדברים הבאים בניו יורק טיימס: "פוליטיקת הגברים גררה את העולם לטבח בנייהן של אימהות העולם. זו דוגמה ברורה של התנגשות בין עניין הגברים במלחמה ועניין הנשים בשמירת המין האנושי [...]. כאשר המלחמה רוצחת את הבעלים והבנים של הנשים, הורסת את בתיהן, מחריבה את ארצן והופכת אותן לפליטות חסרות כל, אין ספק שהיא הופכת לעניין של הנשים".

באותו זמן פנו כמה פמיניסטיות גרמניות אל חברותיהן הצרפתיות בקריאה: "הגברים מנוטים את ההיסטוריה של כל העמים. כל כדור הארץ עמוס כלי נשק. אירופה הפכה לבית מטבחיים. [...] צדק הופך לאיצדק; חוקים אנושיים פשוטים נרמסים, נחנקים בדם. [...] הגברים לבדם מנוטים את ההיסטוריה של העמים, הגברים שולטים במלחמה ובשלום. אנו, נשות כל העמים, סובלות בעת מלחמה מאותו גורל. אנו חייבות להקריב את החיים שבראנו, אנו חייבות לראות כיצד האנושי, הטוב והיפה מושמדים בצורה נוראה".

קריאות מעין אלה משני צדי האוקיינוס, אף שהיו קולות של מיעוט די מבוטל, הובילו לפעולה: כינוס קונגרס האג (אפריל 1915) בהשתתפות 1,136 נשים מ-12 מדינות, כולל מדינות הלוחמות זו בזו. עצם הקריאה לקיום הקונגרס עוררה תגובות חריפות ברחבי אירופה. מדינות מסוימות לא התירו לנשים לצאת אליו, העיתונות הציגה את ההשתתפות בו כצעד אנטי פטריוטי, והיו תנועות נשים שסילקו משורותיהן את אלו שהשתתפו בקונגרס.

הנשים – "שואפות שלום מטבען"

בדברי הברכה שנשא בתחילת קונגרס האג, הדגישה אלטה יאקובס (Jacobs) ההולנדית שזהו אינו "קונגרס שלום", אלא "קונגרס נשים בינלאומי לשלום". מטרתו לא רק להביא לסיום המלחמה, אלא גם למצוא דרכים למנוע מלחמות בעתיד, מתוך

